HOCA AHMET YESEVİ TÜRBESİ DIŞ CEPHE ÇİNİLERİNİN RENK VE KOMPOZİSYON KURGUSU AÇISINDAN İNCELENMESİ

Bekir KABAKCI
Öğretim Görevlisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, bekir.kabakci@manas.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9045-4548

Kabakcı, Bekir. "Hoca Ahmet Yesevi Türbesi Dış Cephe Çinilerinin Renk ve Kompozisyon Kurgusu Açısından İncelenmesi". Kalemişi, 20 (2022 Bahar): s. 50–65. doi: 10.7816/kalemisi-10-20-05

ÖZ

Sanatın alfabesi olarak ifade edilen kompozisyon, plastik sanatlarda görsel dili kurallı anlamlı bir bütün içine oturtabilmek için sanatsal bir kimlik açısından en temel unsurdur. Tezyini sanatlarda da ortak kimlik olarak, kompozisyonu oluşturabilmek için süslenecek mekânı bir bütün halinde ele alarak, düşünceyi ortaya koymak gerekir. Konumuz dâhilinde Hoca Ahmet Yesevi türbesi dış cephe çinilerinin renk ve kompozisyon kurgusu yönleriyle, özelde her alanı kendi içinde, genelde ise çalışmaları bir bütün halinde değerlendirilmiştir. Türbenin dışında kullanılan malzeme coğrafi yapının el verdiği imkânlar ölçüsünde tuğladan oluşmaktadır. Özellikle sırlı tuğla ve çini, ihtişamlı yapılar hüviyetinde olan dini veya sivil mimaride yoğun bir şekilde tercih konusu olmuştur. Bu mekânlarda çini üzerine bitkisel ve hayvansal kökenli motifler yan yana, ardışık simetrik, ters simetrik, 1/2, 1/4, 1/8, 1/10, 1/12… gibi ardışık çift sayılardan oluşan birim tekrarı ile çoğaltılarak parçadan bütün elde edilmektedir. Kare, dairesel, yarı dairesel, üçgen ve dikdörtgen gibi geometrik formlar çeklinde kurgulanmaktadır. Motifler, çoğunlukla kufi yazı karakterinden oluşan hadis ve ayetlerle kuşak şeklinde duvara uygulanarak görsel bir zenginlik oluşturulmuştur. İncelemiş olduğumuz eserde mimari form olarak dairesel ve kare alanlar yapının ana unsurları olduğu için kompozisyon tasarımında bu tür formlar yoğunluktadır.

Anahtar Kelimeler: Kompozisyon, Türk el sanatları, kalem işi, motif

Makale Bilgisi:
Geliş: 14 Şubat 2022 *Düzeltme: 4 Mayıs 2022* *Kabul: 20 Mayıs 2022*

© 2022 Kalemişi. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Tarihe mâl olmuş milletlerin medeniyet seviyesi; bilim, kültür ve sanatta ulaştıkları düzeye bakarak değerlendirilir. Miletlerin kültür ve medeniyetinin özelliklerini taşıyan mimari yapılar, ait olduğu toplumun genel karakteri kadar, adını temsil ettiği kültür değerlerini belirleyen geleneksel yapısı, dönemin siyasi, sosyal, ekonomik, dini, hukuki ve buna benzer yönlerine de ayna tutar.

Her toplumun olduğu gibi, Türk-İslam medeniyetinin karakteristik özelliğini yansıtan mimari yapılar, özellikle göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçtikten sonra oluşturdukları medeniyet coğrafyalarında insana verdiği değer yönüyle, ayağını bastığı her yere günümüze kadar ulaşan kalıcı eserler bırakarak adeta mührünü vurmuştur. Orta Asya'dan Avrupa'ya, oradan Kuzey Afrika'ya uzanan geniş coğrafyada inşa ettiği yapıların büyük bir kısmı günümüze gelerek yüzyıllardır insanlığa hizmet vermektedir.

Bu yapıların bir kısmı Türkistan coğrafyası (Türklerin ülkesi demektir) diye anılan, 1924'te Rusların aldığı kararla "Orta Asya" adı verilen, Kazakistan (Türkistan), Kırgızistan (Talas), Özbekistan (Taşkent, Semerkant, Buhara) ve Tacikistan isminde ülkelerine ayrıldı ve bu ülkelerdeki önemli şehirler 10.yy. dan 14.yy.'a kadar bilimin ve medeniyetin merkezi olarak kaldı. Türkistan sözcüğü Ahmet Yesevi türbesinin bulunduğu eski adıyla "Yesi" şehri olan, bu günkü adıyla "Türkistan" şehrinden ibaret bir kasabaya isim olarak kaldı (Ramazanoğlu, 1998: 5-6). Bu coğrafyadaki yapılar; medrese, türbe, cami ve kervansaraylardan oluşmakta, bölgenin imkânları nispetinde taş ve çoğunlukla tuğla malzemeden imar edilmiştir. Mevsimler arası ısı farklılığının 80-90 dereceyi bulması, yapı malzemenin tuğla olması, coğrafyanın deprem bölgesi kuşağında yer alması, Moğol istilaları, SSCB. dönemi ve özellikle Stalin yönetiminin çeşitli bahaneler öne sürerek bir çok eseri dozerlerle yıktırması şehir mimarisinden hiçbir şey bırakmamış, diğer yapıların ise çok azı günümüze ulaşabilmiştir (Ramazanoğlu, 1998: 2-8).

Hoca (Hâce) Ahmet Yesevi

Bilinen ilk büyük Türk mutasavvıfı unvanını taşıyan Hoca Ahmet Yesevi Çimkent'e bağlı Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Yesi'de Arslan Baba'nın teveccühüne mazhar olmuş, temel eğitimini Yesi'de tamamlamış, onun vefatından sonra Buhara'ya gitmiş ve burada Yûsuf Hemedânî (ö. 534/1133)'ye intisap etmiştir. Yûsuf Hemedânî'nin yanında hem medrese ilimlerini tahsil etmiş hem de yarım kalan seyrusülûkunu tamamlamıştır. Yûsuf Hemedânî'nin halifesi olarak bir süre Buhara'da irşat hizmetlerini üstlenen Ahmed Yesevî, irşat makamını dördüncü halife Abdülhâlik-ı Gucdüvânî (ö. 595/1199)'ye bırakarak Yesi'ye gitmiştir. 562/1167'de Yesi'de vefat eden Ahmed Yesevî'nin, türbesinin bulunduğu camiye Cami-i Hazret denmektedir (Özköse, 2016: 12).

Doğum tarihi bilinmediğinden kaç yıl yaşadığı hususunda da kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sayram'da İmam Muhammed b. Ali neslinden gelenlere Hâce denildiği gibi onlara bağlı olanlara da aynı isim veriliyordu. Bu silsileye bağlı olduğu için Hâce Ahmet Yesevî diye anılmaktadır (Eraslan, 2017: 10).

Hoca Ahmet Yesevi Türbesi (1395-1397)

Kazakistan'ın Türkistan şehrinin kuzeydoğusundaki eski kervan yolu üzerindedir. Timur tarafından 1389-1405 yılları arasında eski küçük türbenin yerine o dönem Türkistan'ın en ünlü mimarı Hoca Hüseyin Şirazi adlı bir mimar tarafından külliyenin inşasına başlanır (https://aalpozbalci.wordpress.com/yesevi/turbe, 2018). Kapı tokmağında yapım tarihi olarak 1394-1395, binanın dışındaki yazı kuşağındaki bir çinide ise 1397 tarihi mevcut olup yapı iki yılda tamamlanır (Ramazanoğlu, 2013: 123-124). 16. yüzyılda bazı ilaveler ve restorasyon çalışmaları yapılmış, 19. yüzyılda Kokand Hanı yapının etrafına surlar çekmiştir. Sovyetler Birliği döneminde kendi haline bırakılan ve hatta yıkılması dahi düşünülen yapı nihayet Türkiye'nin de rol aldığı ve yedi yıl süren restorasyon çalışmaları sonucunda 2000 yılında bugünkü görünümüne kavuşmuştur. Pek çok açıdan özgün mimari özellikler taşıyan yapının mozaikleri Şiraz'dan, taşları İsfahan'dan getirtilmiş, duvarlarda pişmiş kare tuğla kullanılmıştır (Ramazanoğlu, 2013: 124), (Resim-1-2).

Mimarisi

Yapı düzeni dikdörtgendir, ölçüleri 45x65 m. ve 38,7m. yüksekliğindedir. Güney-Doğu'dan Kuzey-Batı doğrultusundadır. Mekân birbirinden farklı 3 kubbe ile örtülmüştür. İç kubbe 17 m. ve dış kubbe ise 28 m. yükseklikte olup kubbenin dışı altın desenli yeşil sırlı çinilerle kaplıdır. Bunun dışında türbede toplantı odaları, kütüphane ve küçük bir cami mevcuttur. Hoca Ahmet Yesevi'nin mezarı, merkezi eksende binanın arka kısmının tam ortasında yer almaktadır. Türbenin en önemli eserlerinden birisi hemen girişte bulunan

Görsel 1. Giriş Cephesi (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Görsel 2. Kuzey-Batı (M. Hanifi Kapısı) Cephesi. (Fotoğraf: B. Kabakcı)
(Sol Tarafta: "VELİLLAHİ HAMD", Sağ Tarafta: "EL MÜLKÜ LİLLAH" yazmaktadır)

kazandır. Timur tarafından Azerbaycanlı bir ustaya yaptırıldığı rivayet olunan kazan yaklaşık iki ton ağırlığında ve 2 metre yüksekliğindedir. Farklı madenlerin birleşiminden imal edilen 2,5 ton su kapasiteli döküm kazan bizzat Stalin'in emriyle 1934 yılında götürüldüğü bir sergiden getirilmeyerek Leningrad Hermitage müzesine konmuştur. Son dönemde Kazakistan makamlarının gayreti ile türbeye ait tarihi materyalin iadesi 18 Eylül 1989 tarihinde sağlanmıştır (https://aalpozbalci.wordpress.com/yesevi/turbe, 2018), (Resim-2). Ana bölüm "Kazandık" (bakır oda) olarak bilinir. Kazandık bölümü ortasında, dini amaçlar için kullanılan bir tunç kazan vardır (https://tr.wikipedia.org/wiki/Hoca_Ahmed_Yesevi, 2018).

Dış Cephe Çinilerindeki Motiflerin Kompozisyon Kurgusu Açısından İncelenmesi

Giriş cephesi sırsız tuğladan olup, diğer cepheler ve kubbelerde dâhil boşluk kalmayacak şekilde renkli sırlı tuğlalarla ve çinilerle tezyin edilmiştir. Devasa ölçülerde bir taç kapı biçimindeki giriş cephesi türbe duvarlarından iki kat daha yüksektir. Taç kapının iki köşesinde birer minare, ortada cephenin üst hizasını da aşan 37,5 metre yükseklikte 18 metre kemer açıklığı ile büyük giriş eyvanı yer alır. Binanın ilgi çekici özelliklerinden birisi de sivri kesimli, üç farklı karakterde kubbeleridir. Ana kubbe ve arkasında türbeyi örten dilimli kubbe vardır. Köşedeki sırsız tuğla ile kaplı küçük kubbe ise mescit bölümünü kapatır.

Ana Kubbe

Ana kubbe 18 m. iç, 29 m. dış çapı vardır. Turkuaz renkli çinilerle kaplanan kubbe, alttaki kare, üstte sekizgen tabanlı olmak üzere iki kasnakla yükseltilmiştir. Sekizgen kasnağı yazı kuşağıyla, taban kısmını oluşturan bölüm ise panolar, kufi hat ve geometrik desenlerle bezenir. Sekizgen kasnakta, büyük kufi hatla çepeçevre "el-Inâyetü lillâh, el-Ata lillâh" (*İyilik Allah içindir, bağış Allah içindir.*) sözleri tekrarlanmaktadır. Yazı harflerinin araları turkuaz renkli sırlı tuğlalardan geometrik şekillerle doldurulmuştur. Sekizgen kasnağın hemen altındaki kare gövdesinin doğu ve batı yüzlerinde orta üst kısımlarda, nispeten küçük sülüs harflerle *"Kale'n-nebiyyü aleyhi's-selâm: ed-Dünyâ cifetün ve tâlibühâ kilâbün."* (Peygamber aleyhisselâm buyurdu. Dünya bir leştir ve onun isteklisi köpeklerdir) hadisi yer alır" (Ramazanoğlu, 2013: 126), (Resim-3-4).

Kare kasnakta, her cephenin ortasında birer adet pencere, pencerenin sağ ve solunda pencere yapısına benzer üçer adet niş bulunmaktadır. Pencere üstü üçgen köşebentlerde

Görsel 3. Büyük Kubbe ve Kasnakların Detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Görsel 4. Büyük Kubbe Kare Kasnağındaki Nişlerin Detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

kompozisyon, ulama desen planlı yarı üsluplaştırılmış kısmen simetrili bitkisel motiflerden (goncagül, penç ve yaprak) oluşmaktadır. Kompozisyonun ortasında 14 köşeli güneş şeklini andıran yıldız kullanılmıştır. Aynı kompozisyon diğer iki nişte tekrarlanmıştır. Zemin lacivert, motifler beyaz, sapları turkuaz renktedir.

Köşelerde ve pencerenin her iki yanındaki 4 nişte, ½ oranında simetrik kompozisyon turkuaz zemine boyanmış, hurdeli rumili zemin lacivert, rumiler ise beyazdır (Resim-3,4). Aynı desen diğer cephelerde tekrarlanmıştır.

Türbenin Üstünü Kapatan Yivli Kubbe

Türbe kısmının üstünü kapatan ve 44 dilimden oluşan kubbe zemini turkuaz renkli olup, zemin mozaik-çini tekniğinde kaplanmıştır. Alt başlık üzerinden başlayıp kubbe merkezine doğru orantılı şekilde küçülen 20 adet madalyonlarla birbirine bağlı lacivert renkli kompozisyon oluşturulmuş. Başlık ve tüm madalyonlarda kapalı formların zemini siyah, rumiler sarı, en içteki palmet motifi beyaz renge boyanmıştır. Başlık şekil olarak palmet motifinin siluetinden faydalanılarak kurgulanmış zeminde iki adet rumi uçlarda bademlerle birleştirilerek ayırma rumi'ye dönüştürülmüş, bu şekilde lacivert olan zemin siyaha boyanarak kapalı form elde edilmiş ve kompozisyonda hareketlilik sağlamıştır. Kapalı formdaki palmet motifi beyazdır. Kompozisyon 1/2 oranında dikey simetrik kurgulanmıştır. En alt sıradaki ilk madalyon 1/8 oranında rumi motiflerinin kol kısımları dairesel kompozisyon, bu kısımda yine palmet motifi tekrarlanmış. Aşağıdan ikinci madalyonların bir kısmında motif ve kompozisyon anlaşılır durumda. Ekseri çoğunluğunda ise, binadan dökülen çini parçaları toplanıp, renkleri uygun görülen yerlere motif ve kompozisyon yapısı dikkate alınmaksızın rastgele yerleştirilmiştir.

Kubbe başlığının hemen altında düz turkuaz renkli yaklaşık 25 cm. genişliğinde boşluk bırakılarak motiflerin karmaşasından gözü rahatlatıcı sadelik sağlanmıştır. Bunun altında yaklaşık 12 cm. genişliğinde palmet motifinden oluşan yan yana simetrik lacivert zeminli bordür kubbeyi çevrelemektedir. Bordürün altında içe doğru daralarak 4 kademe dilimli şekilde aşağı doğru inen üçgen ve beşgen köşeli mukarnaslar kubbeyi çevreler. Mukarnaslarda, 9 farklı yapıda kompozisyon kullanılmış, tamamı dikeyine simetrik ½ oranında tasarlanmıştır. Zemin lacivert, motifler beyaz ve sarı, motif sapları, kenar çizgileri turkuaz, rumilerle oluşturulan kapalı formlar siyah renktedir. Kompozisyonda; rumi, yaprak, goncagül ve penç motifleri kullanılmıştır. Üçgen mukarnaslar turkuaz ve beyaz renge boyanarak sade tutulmuştur.

Görsel 5. Türbe Üstündeki Yivli Kubbe. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Mukarnasların altında yaklaşık 50 cm. yüksekliğinde, 20 cm. genişliğinde ½ oranında dikey simetrik, zemin lacivert, motifler sarı ve beyaz, saplar turkuaz, kapalı formlar siyah renkte 3 farklı kompozisyon uygulanmıştır. Birinde; rumi, badem ve palmet, diğerinde ise; yaprak, goncagül ve penç, üçüncü kompozisyonda yine rumi, palmet ve 4 köşe yıldızdan oluşan zencirek motifleri kullanılmıştır. Her üç kompozisyonun etrafı beyaz çizgiyle çerçevelendirilip, tepelerinde klasik üslup köşebent kullanılmış, köşebentler lacivert zeminden beyaz çizgiyle ayrılarak zeminleri siyaha boyanmıştır. Kubbedeki dilimli yapı burada son bulup, düz bir satha geçiş sağlanmıştır.

Kubbe gövdesine renkli sırlı tuğlalardan yazılmış kufi yazıların üstüne gelen ve zemin rengi lacivert, yaklaşık 15 cm. eninde ¼ oranında hem enine hem de boyuna simetrili, altta ve üstte aynı bordür uygulanmıştır. Kompozisyonda; rumi, penç ve palmet motifleri kullanılmıştır.

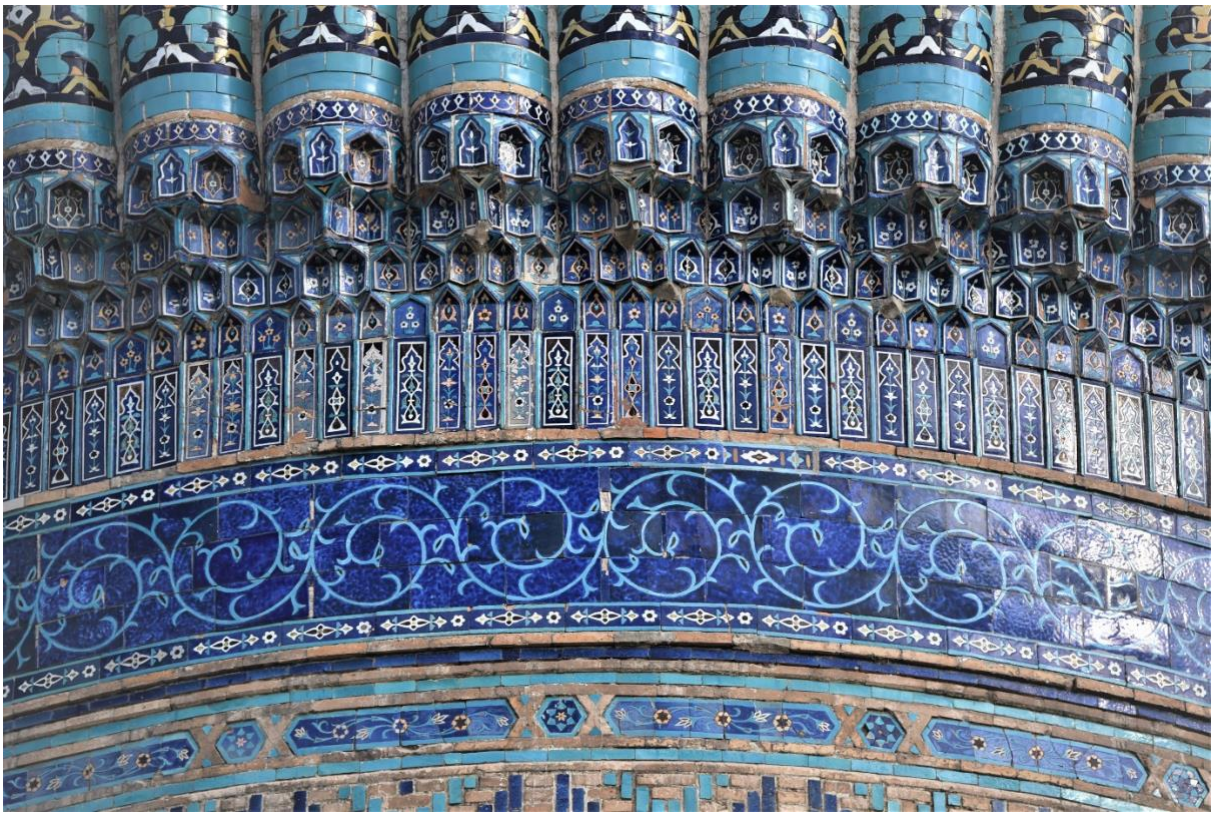

Görsel 6. Türbe üstündeki yivli kubbe detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Bunların ortasına yaklaşık 60 cm. eninde yine zemini lacivert, sap ve yaprakları turkuaz, yan yana ardışık ters simetrili helezonlardan oluşan sade bir bordür uygulanmıştır. Kubbeyi kuşak şeklinde çevreleyen ve yaklaşık genişliği 90 cm. olan bu 3 bordürün de aynı renk olması, kubbedeki turkuaz hâkimiyetini dengeleyerek renklerin lekesel şiddetinden faydalanılanıp dikkat çekici bir durum kazandırılmıştır.

Kubbe gövdesinin altında iri kufi hatla, "el-Mülkü lillâh" (Mülk Allah'ındır) yazıları tekrarlanmaktadır. Yazıların kenar çizgileri lacivert, ortası beyaz rengin etkisiyle belirginleştirilmiştir. Zemin tuğla rengi, arada kalan boşluklar turkuaz geometrik desenler kullanılmıştır. Yazıların hemen üstünde 20x90 cm. boyutunda yan yana ters simetrili 40 adet; yaprak, goncagül ve penç motifinden oluşan, zemin rengi lacivert, motiflerde turkuaz, sarı ve siyahtan oluşan bordür kullanılmıştır. Bunların arasında 40 tane de; 6 köşeli geometrik zemin içinde yine altı yapraklı lacivert, turkuaz ve beyaz renlerden oluşan penç motifi uygulanmıştır (Resim-6).

Muhammet Hanifi Kapısı

Binanın arka kuzey-batı cephesinde Muhammet Hanifi kapısı olarak adlandırılan kapı özenli bezemesine rağmen ön cephedeki kapının haşmeti karşısında tali giriş gibi algılanır. İleriye çıkartılarak vurgulanmış dış köşeleri turkuaz renkli Çinilerle bezenen sütunçelerle giriş eyvanının köşelikleri üstünde kitabe çinilerle, iki yanı ise panolarla tezyin edilmiştir. Eyvan tonozu geniş yazı kuşağı ile taçlanır (Ramazanoğlu, 2013: 126), (Resim-2).

Kitabe çinilerde, kapının iki yanındaki nişlerde, yine kapının iki yanında yukarı kısımda çinileri dökülmüş kare nişlerin kenar sularında, bina köşelerindeki sütunçelerde, kapı nişindeki geometrik desenlerin etrafında lacivert zemin üzerine, turkuaz, sarı ve beyaz renklerden oluşan; çift iplik birisi turkuaz diğeri beyaz kenarsuyu deseni kullanılmıştır. Kompozisyonda; beyaz iplikte 6 köşeli penç motifi ve yapraklar kompoze edilmiştir. Turkuaz renkli iplikte ise, 3 yaprak goncagül ve yapraklar kullanılarak desen oluşturulmuştur.

Görsel 7. M. Hanif Kapısı Yanlarındaki Niş Detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Kapının sağ ve sol kısmında yükselen nişlerin tepesinde bulunan simetrik üçgen köşe desenleri ana kubbe kare gövdesindeki desenlerin biraz daha geniş ve zenginleştirilmiş halidir(Resim-4,7,8).

Kapının bulunduğu nişi oluşturan çıkıntının üç kenarını çevreleyen oval zeminli lacivert renkli sütunçede; altı köşeli geometrik çini ve yıldızdan oluşan kompozisyon yapısı ile 1/12 birim tekrarından oluşan motif yapısı, kompozisyonun tamamı128 adet birim tekrarlarıyla tam simetrili ulama desen şeklinde kurgulanmıştır.

Görsel 8. M. Hanif Kapısı Çıkıntısı ve Niş'i. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Hurdeli rumi, palmet ve penç motiflerinden oluşan desende, ruminin sapları ve penç motifi beyaz, aynı hat üzerinde çizilen pençin sapı ile palmet motifi turkuazdır. Kompozisyonun merkezindeki 6 köşe yıldız ve ruminin içi siyaha boyanmıştır (Resim-8,9,10). Aynı kompozisyon kapı nişini oluşturan çıkıntının dış köşelerinde iki kat daha geniş şekilde kullanılmıştır (Resim-7).

Görsel 9. M. Hanif Kapısı Çıkıntısı Oval Kenarsuyu Deseni Detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

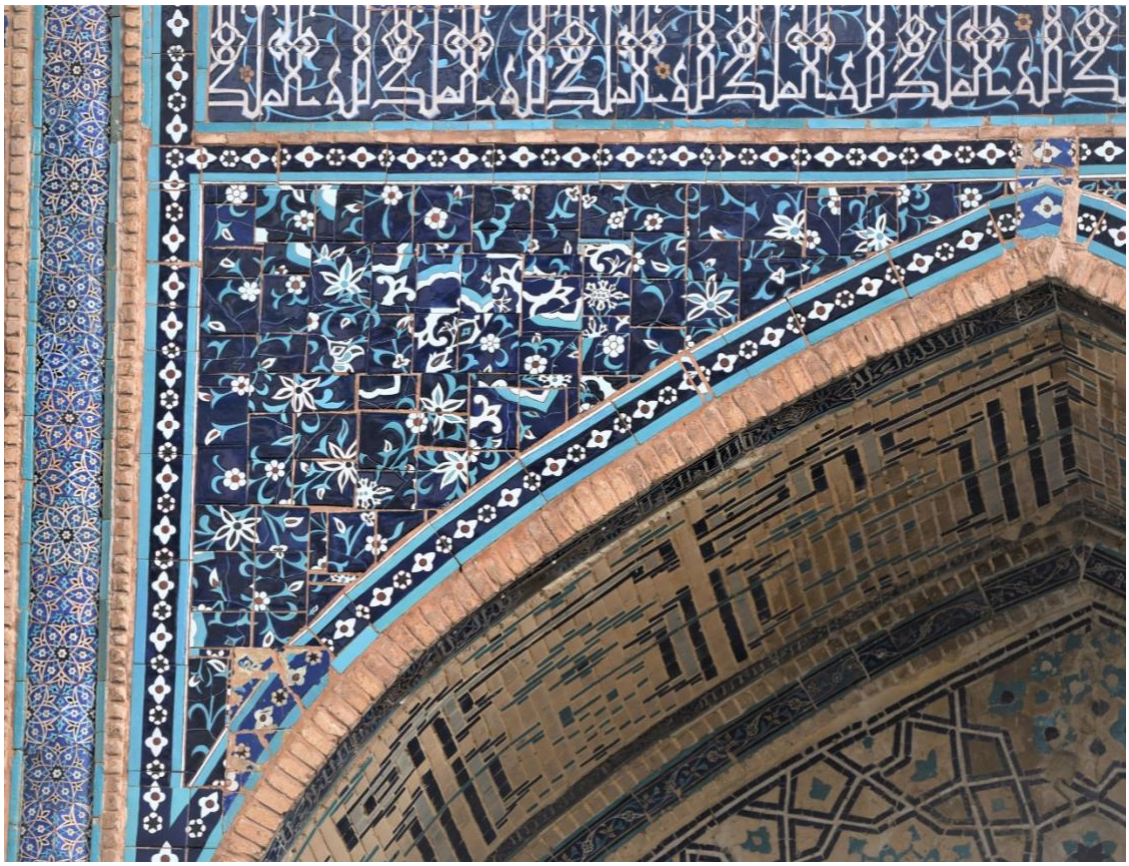

Görsel 10. M. Hanif Kapısı Çıkıntısı ve Niş 'inden Detay. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Kapı çıkıntısı üstündeki üçgen köşebentlerde lacivert zemin üzerine saplar turkuaz, kullanılan bitkisel motifler (hatai, penç, goncagül) beyaz renkli uygulanmış. Restorasyon aşamasında motif ve kompozisyon kuralı ve bütünlüğü korunamamış olup, zemin rengine uygun renkler parça bütünlüğü sağlama adına çalışmanın tamamlandığı düşünülmektedir. Söz konusu mekânda kompozisyonla ilgili söylenebilecek tek şey ½ oranında simetrik oluşu. Köşebentlerin ve üstteki kufi yazıyı çevreleyen kenarsuyu deseni lacivert zemin üzerine ¼ oranında dikine simetrik, biri 6 köşeli, diğeri ise 4 köşeli penç motifinden oluşan desenler ardışık olarak beyaz renkte uygulanmıştır (Resim-10).

Kufi yazılı dikdörtgen kısımda yivli kubbenin düz sathında kullanılan kompozisyona benzer benzer bir uygulama yapılmıştır. Söz konusu desenden tek farkı, burada helezonlar üzerinde belli aralıklarda sarı renkli 6 yapraklı penç motifi kullanılmış olmasıdır (Resim-11).

Görsel 11. M. Hanif kapısı çıkıntısındaki kufi yazı detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Kapı üstü pencere yarım daire oval taç kısmında ½ dikey simetrili zemini lacivert renkli bitkisel kökenli (goncagül, yaprak, penç) motiflerden oluşmuş kompozisyon uygulanmış. Saplar ve bazı motifler turkuaz, bir kısmı ise beyaz renge boyanmıştır. İkinci hat üzerinde, saplar ve motifler sarı, iç zeminler siyah renkli iki farklı yapıda hurdeli rumi ve palmet motifleri kullanılmıştır. Köşe üçgenlerinde ise; ½ oranında tam simetrili kompozisyon uygulanmış. Zemin yine lacivert, hurdeli rumi ve palmetlerden oluşan motifler sarı, içleri siyah renge boyanmış. Bitkisel kökenli motifler (goncagül, yaprak, penç) ise beyaz, sapları turkuaz renge boyanmıştır. Her iki kompozisyonda kenar cetveller turkuaz, sarı ve siyah renkte çekilerek zengin bir görüntü elde edilmiştir(Resim-12).

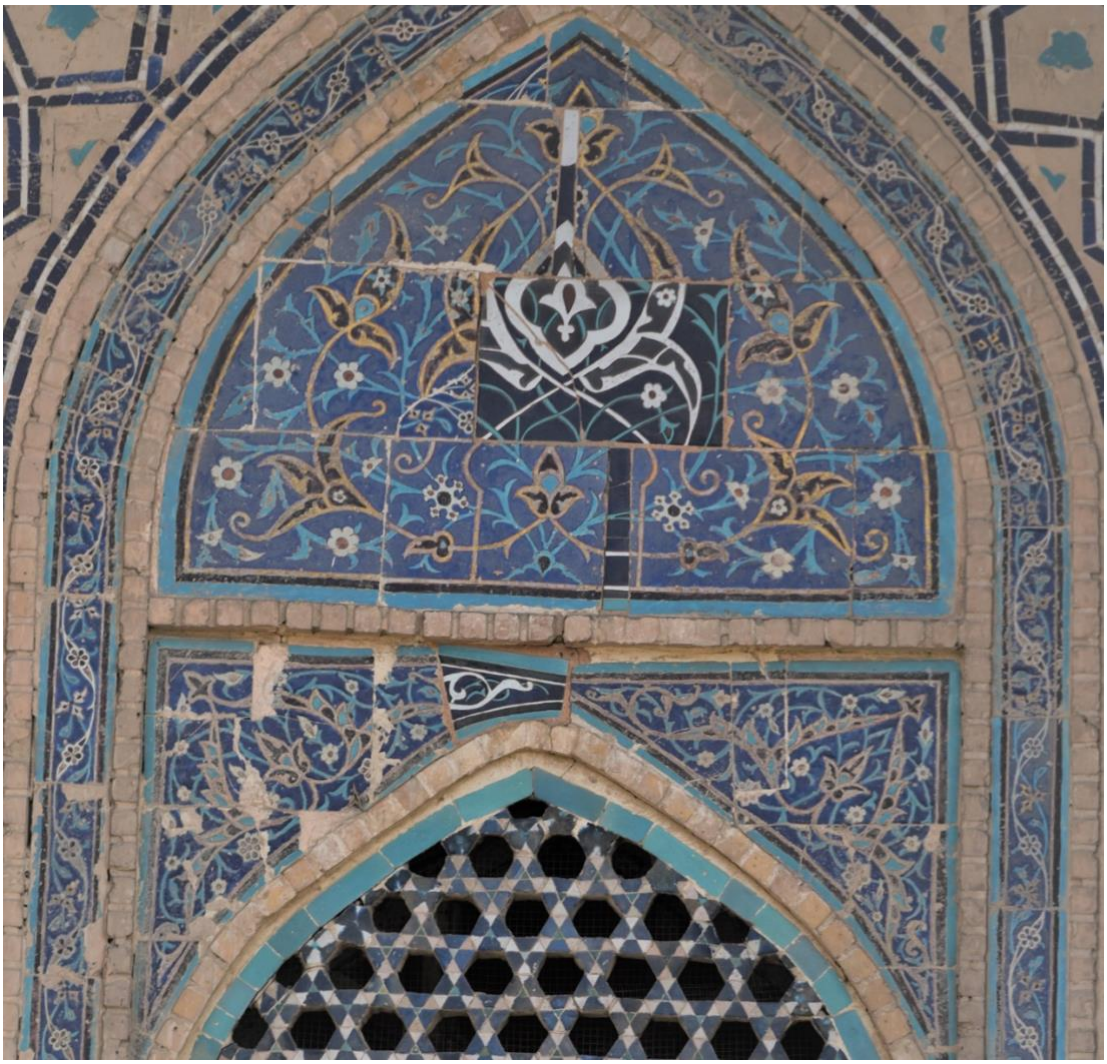

Görsel 12. M. Hanif kapısı üstü pencere detayı. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Türbenin Duvarları

Yan ve arka cephelerin bezemesi, üstte yazı kuşağı, altta çok yüksek su basman olarak tanımlayabilecek bant ve ikisinin ortasında ana duvar yüzeyi ile oluşur. Cephenin alt kısmı altıgen taşla levhalar ve arasında nakışlı küçük çini parçalarla süslenmiştir. Hoca Ahmet Yesevi Türbesi'nin duvarlarında, çıkıntı kuşağın hemen alt kısmında, batı cephesinin sağ köşesinden başlayıp, kuzey ve doğu cephesinin sonuna kadar bir yazı kuşağında, En üstteki yazı kuşağı En'am Suresi 59. - 63. ayetlerinden, hadislerden ve ulu sözlerden seçilen iri sülüs hatlardan oluşan yazıları içermektedir.

Ortadaki geniş yüzeyler aynı üslupta, fakat her cephede aynı motiflerle işlenen geometrik desenler ve kufi hat ile dolguludur. Yazıları ve desenleri meydana getiren mor ve turkuaz renkli sırlı tuğlaların hepsi düşey konumludur (Resim-2,12).

Görsel 13. Türbenin Güney-Batı Cephesi. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Görsel 14. Türbenin Doğu Cephesi. (Fotoğraf: B. Kabakcı)

Görsel 15. Türbenin Doğu Cephesi Yazı Detayı
("La-İlahe İllallah, Subhanallah, Emhamdülillah" yazıyor)

Görsel 16. Türbenin Güney-Batı Cephesi Yazı Detayı
("Muhammet Nebiyullah" yazıyor)

Sonuç

Türkistan coğrafyasında 14. ve 15. yy. sivil ve dini mimaride görülen, Türk-İslam medeniyetinin; kufi yazı karakteri kullanma alışkanlığı, desen, kompozisyon ve renk anlayışı burada da görülmektedir. Yapının kompozisyon ve renk uyumuna bütün olarak bakıldığında, tuğla rengiyle birlikte özellikle kufi yazılarda kullanılan mor ve turkuaz tonlar, lacivertle uyumu sağlamıştır. Mekânda soğuk renkler (lacivert, turkuaz, mor) ve motiflerin içinde kullanılan çok azda olsa sarı ve yeşil gibi sıcak renklerle, kompozisyon içinde sıcak-soğuk renk denge ve uyumunu sağlama adına dikkat çekmektedir. Kompozisyon desenleri ve yazılar yerli yerince kullanılmıştır. Birim tekrarlarında ve motiflerde bir uçtan diğer uca kesilmeler ve bölünmeler yapılmamıştır. Bina gövdesinde açılan pencerelerin simetrik olmayışı ve boyut farklılığı ve buna olarak desenlerdeki bölünmelerin simetrisinin kaymış olması dışında gözü rahatsız eden bir durum söz konusu değildir. Kuzey-Batı cephesi duvarı ve özellikle Muhammet Hanif kapısı tezyini ve renk yönüyle çok hareketli ve zengin çalışılmıştır. Bu cephede de aynı şekilde pencere, kapı boşlukları boyutu ve simetrisine dikkat edilmediği görülmektedir. Söz konusu boşluklarda, motif ve yazılarda simetri sağlanamadığı için kompozisyonda denge unsuru ortadan kalkmıştır. Duvarda kullanılan kufi karakterli birim tekrarı içinde iki farklı yazı kullanılmıştır. Kullanılan yazıların zemindeki hacimsel etkisi ve oranı olması gereken ideal büyüklükte olduğu düşünülmektedir. Mekânı örten iki adet kubbede kompozisyon ve motif zenginliği, hareketlilik görsel etki yönüyle çok dikkat çekici kurgulanıp, bina duvarlarında nispeten sadelik korunarak lekesel anlamda doluluk-boşluk dengesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

Eraslan, K. (2017, Aralık). Hoca Ahmed Yesevi seçme makaleler. *Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi, Yayın No: 40,* 10.

Ramazanoğlu, G. (1998). *Orta Asya'da Türk mimarisi.* Ankara TC. Kültür Bakanlığı: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ramazanoğlu, G. (1998). *Orta Asya'da Türk mimarisi.* Ankara TC. Kültür Bakanlığı: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ramazanoğlu, G. (2013). *Türk Dünyası Mimarlar ve Şehircilik Abideleri,* Ankara: Türk Dünyası Mühendis Ve Mimarlar Yayınları.

Ramazanoğlu, G. (2013). *Türk Dünyası Mimarlar ve Şehircilik Abideleri,* Ankara: Türk Dünyası Mühendis Ve Mimarlar Yayınları.

Özköse, K. (2016 Ekim-Kasım-Aralık). Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinde aşk terennümü. *Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 52.* Sayı: 4, 12.

Bağlantı 1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Hoca_Ahmed_Yesevi_T%C3%BCrbesi, Erişim Tarihi: 02.08.2019
Bağlantı 2: https://aalpozbalci.wordpress.com/yesevi/turbe, Erişim Tarihi: 27.07.2019

Bağlantı 2: https://aalpozbalci.wordpress.com/yesevi/turbe, Erişim Tarihi: 27.07.2019

EXAMINATION OF THE EXTERIOR TILES OF HOCA AHMET YESEVİ TOMB IN TERMS OF COLOR AND COMPOSITION EDITION

ABSTRACT

Composition, which is expressed as the alphabet of art, is the most basic element in terms of an artistic identity in order to fit the visual language into a regular and meaningful whole in plastic arts. As a common identity in decorative arts, in order to create the composition, it is necessary to present the idea by considering the place to be decorated as a whole. Within the scope of our subject, the color and compositional aspects of the exterior tiles of the Hodja Ahmet Yesevi tomb, each area in particular, and its works in general have been evaluated as a whole.

The material used outside the tomb consists of bricks to the extent that the geographical structure allows. Especially glazed bricks and tiles have been the subject of intense preference in magnificent buildings, religious or civil architecture. In these spaces, the and geometric motifs, of vegetable animal origin on tiles are reproduced side by side, with consecutive symmetrical, reverse symmetrical, consecutive even numbers, as 1/2, 1/4, 1/8, 1/10, 1/12… and a whole is obtained from the piece. It is constructed in the form of geometric forms such as square, circular, semi-circular, triangle and rectangle. A visual richness was created by applying the motifs to the wall in the form of belts with hadiths and verses, mostly in kufic script. Since circular and square areas as architectural forms are the main elements of the building in the work we have examined, such forms are dense in composition design.

Keywords: Composition, Turkish Handicrafts, Pencil work, Motif.